REVIEW OF RESEARCH
IMPACT FACTOR : 5.7631(UIF) UGC APPROVED JOURNAL NO. 48514 ISSN: 2249-894X
VOLUME - 8 | ISSUE - 3 | DECEMBER - 2018

''माध्यमिक शाळेतील शिक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती आणि स्व:प्रतिष्ठा यांच्यातील सहसंबंधाचा अभ्यास.''

श्री. चेरमन मोतिराम वसावे[१], डॉ. इंदू गर्ग[२]
१संशोधक, शिक्षणशास्त्र विभाग, मौलाना अबूल कलाम आझाद भवन, मुंबई विद्यापीठ, विद्यानगरी,सांताक्रुज(पूर्व), मुंबई, महाराष्ट्र, भारत.
२सेवा निवृत्त विभाग प्रमुख,शिक्षणशास्त्र विभाग, मौलाना अबूल कलाम आझाद भवन, मुंबई विद्यापीठ, विद्यानगरी, सांताक्रुज(पूर्व), मुंबई, महाराष्ट्र, भारत.

सारांश

प्रस्तुत सं”ाोधनाचे मुख्य ध्येय माध्यमिक शाळेतील ि”ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती आणि स्व:प्रतिष्ठा यांच्यातील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे हे आहे. सं”ाोधनासाठी वर्णनात्मक सं”ाोधन पद्धतीतील सहसंबंधात्मक सं”ाोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे. सं”ाोधनासाठी नमुना म्हणून बृहन्मुंबईतील महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक परीक्षा मंडळा”ाी (एस. एस. सी.) संलग्न मराठी व इंग्रजी माध्यमांच्या शाळांतील ५२५ ि”ाक्षकांचा समावे”ा करण्यात आला आहे. माहिती संकलनासाठी वैयक्तिक माहितीपत्रक, सं”ाोधकाने स्वत: तयार केलेली व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती मापन श्रेणी आणि रो”ानबर्ग, एम. (RSES) यांची स्व:प्रतिष्ठा मापन श्रेणी या साधनांचा वापर करण्यात आला आहे. प्रस्तुत सं”ाोधनात अनुमानात्मक वि”लेषणासाठी ‘सहसंबंध गुणक’(r) या सांख्यिकीय तंत्राचा वापर करण्यात आला आहे. सदर सं”ाोधनाच्या निष्कर्षातून असे दिसून आले की, माध्यमिक शाळांतील ि”ाक्षकांच्या लिंगभेदआणि अनुदे”ान माध्यम यावर आधारित व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती आणि स्व:प्रतिष्ठा यांच्यात सकारात्मक सहसंबंध आहे.

मुख्य शब्द: व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती,स्व:प्रतिष्ठा.

प्रस्तावना:

ि”ाक्षण प्रक्रिया ही एक राष्ट्रीय उन्नती वा विकासा”ाी निगडीत आहे. राष्ट्रीय उत्पनाचा दर व राष्ट्राच्या प्रगतीचा आलेख उंचावण्यासाठी ि”ाक्षण प्रक्रिया महत्त्वपूर्ण भूमिका निभावते. परंतु ि”ाक्षण प्रक्रिया ही साध्य करण्यासाठी कटीबद्ध असणाऱ्या ि”ाक्षकांवर अवलंबून असते. जर ि”ाक्षकांनी त्यांचे काम योग्य रितीने, उत्कृष्ठपणे व परिणामकारकतेने केले तर आपण आपल्या राष्ट्राच्या भविष्याविषयी आत्मवि”वासाने बोलू शकतो.म्हणूनच ि”ाक्षकाचे स्थान महत्त्वपूर्ण आहे.

ि”ाक्षणाने व्यक्ती विकास, समाज उन्नती आणि राष्ट्राची प्रगती घडून येते. ि”ाक्षक हा एक व्यवसाय नसून ते एक सेवाव्रत आहे. सेवाव्रतावर वि”वास ठेवणारे ि”ाक्षकच विकसन”ाील दे”ााला विकसित होण्यास फार मोठी मदत करतात. आज ि”ाक्षकांची जबाबदारी पूर्वीच्या ि”ाक्षकापेक्षा अनेक पटीने वाढली आहे.

अध्यापन हा एक उत्कृ‘ठ व्यवसाय आहे.(मंडल आणि रॉय, २०१३)प्रत्येक व्यवसायामध्ये व्यवसायिक नैतिकता आणि उत्तरदायित्व असते. इतर व्यवसायाप्रमाणेच ि”ाक्षकी पे”ाामध्ये सुद्धा नैतिकता आणि उत्तरदायित्वाचा समावे”ा होतो. ि”ाक्षकी व्यवसायाचा एक घटक म्हणून आपण काय उचित तसेच सन्मानार्थ आहे. ह्या गोष्टी”ाी वचनबद्ध असतो. उत्तरदायित्वात आपण आपला दर्जा ठरवितो आणि आपल्या जीवनातील प्रत्येक स्तरावर जसे कामाच्या ठिकाणी, घरी आणि आपल्या व्यवसायातील सेवेत दर्जा टिकविण्याचा वा तग धरुन ठेवण्याचा प्रयत्न करतो.

आजच्या परिस्थितीत ि"ाक्षकांचे व्यवसायिक उत्तरदायित्व अभ्यासण्याचे कारण म्हणजे आज ि"ाक्षणाचा दर्जा खालावतांना दिसतो. घसरलेला दर्जा उंचाविण्यासाठी ि"ाक्षकांच्या उत्तरदायित्वाची गरज आहे. इतर व्यवसायाप्रमाणेच अध्यापन व्यवसायात सुद्धा नीतीमत्ता व उत्तरदायित्वाचा स्वीकार झाला पाहिजे. उत्तरदायित्वाच्या स्वीकारामुळे अध्यापन कार्य चांगले होईलच पण आपण करत असलेल्या व्यवसायात स्वतःला प्रतिष्ठाही मिळेल. आपल्या व्यवसायात प्रतिष्ठा मिळविणारा ि"ाक्षकच भरीव स्वरुपाचे कार्य करुन समाज परिवर्तन घडवून आणू शकतो.

ि"ाक्षकांनी हा पे"ाा आनंदाने स्वाकारला असेल, आपल्या इच्छेनुसार या व्यवसायात पदार्पण केले असेल तर ते व्यवसाया"ाी बांधील राहून व्यावसायिक उत्तरदायित्व प्रामाणिकपणे स्वीकारुन कार्य करतील. जर त्यांनी आपल्या व्यवसायाची जबाबदारी व उत्तरदायित्वाचा स्वीकार करुन कार्य केले तर त्यांना स्वःप्रतिष्ठा मिळेल. त्यामुळे व्यवसायिक उत्तरदायित्व व स्वःप्रतिष्ठा हे दोन्ही घटक एकमेकांना पूरक व परस्परां"ाी सहसंबधित आहेत.

ि"ाक्षकांचे व्यवसायिक उत्तरदायित्व आणि स्वःप्रतिष्ठा यांचा कोणत्या प्रकारे सहसंबंध आहे? व्यवसायिक उत्तरदायित्वाचा आणि स्वःप्रतिष्ठा या घटकाचा सहसंबंध आहे का? यांचा अभ्यास होणे आव"यक आहे. हा सहसंबंध पाहणे वा तपासणे हा या सं"ाोधनाचा मुख्य हेतू आहे.

संबंधित साहित्याचे सिंहावलोकन

व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती

सुमामॉल,एन. एस. (२०१४) यांनी केरळातील माध्यमिक शाळेच्या ि"ाक्षकांमध्ये उत्तम व्यावसायिक उत्तरदायित्व विकसित करण्यासाठी काही उपयुक्त खुब्यांच्या अभ्यास. या विषयावर सं"ाोधन केले आहे. सिंग निलम (२००५) यांनी इलाहाबाद विभागातील माध्यमिक विद्यालयात कार्यरत ि"ाक्षकांमध्ये उत्तरदायित्व बोधाचा तुलनात्मक अभ्यास. या विषयावर सं"ाोधन केले आहे. ईब्राहीम, एस. जी. आणि त्यांचे सहकारी.(२०१४) यांनी सार्वजनिक उत्तरदायित्व आणि व्यवसाय समाधानः इराणमधील एक शोध अभ्यास या विषयावर सं"ाोधन केले आहे. अट्टारवाला,पी. (२०१५) यांनी कदीच्या प्राथमिक शाळांच्या ि"ाक्षक व्यावसायिकते संबंधित ि"ाक्षकांच्या उत्तरदायित्वाचा अभ्यास या विषयावर सं"ाोधन केले आहे. थॉमस आणि त्यांचे सहकारी.(२००२) यांनी उत्तरदायित्व, व्यवसाय समाधान आणि व्यवस्थापक यांचा परस्पर सहसंबंध या विषयावर अभ्यास केला आहे.

स्वःप्रतिष्ठा

कीर्ती विभा(२०११) यांनी माध्यमिक स्तरावरील सेवापूर्व ि"ाक्षकांचे अध्यात्मिक बुद्धिमत्तेचा स्वःप्रतिष्ठा आणि भावनात्मक परिपक्वता यांचा सहसंबंधाचा अभ्यास.या विषयावर सं"ाोधन केले आहे. वि"ाालक्षी,के. के. (२०१३) यांनी माध्यमिक शाळेतील ि"ाक्षकांची परिणामकारकता, भावनिक बुद्धिमत्ता आणि स्वःप्रतिष्ठा एक सहसंबंधात्मक अभ्यास या विषयावर अभ्यास केला आहे. रामकृ'ण (२०१७) यांनी ि"ाक्षकांची परिणामकारकता, स्वःप्रतिष्ठा, व्यवसाय समाधान आणि डिजीटल क्षमता यांचा अभ्यास.या विषयावर सं"ाोधन केले आहे. कौर, एस. (२०१२). यांनी प्राथमिक शाळेतील ि"ाक्षकांच्या आरोग्याचा भावनिक बुद्धिमत्ता, तणाव, आणि स्वःप्रतिष्ठा एक सहसंबंधात्मक अभ्यास. या विषयावर सं"ाोधन केले आहे. एस्थेर, के. एम., जोसेफ, बी., पामेला, आर. (२०१७) यांनी केनियामधील माध्यमिक शाळांतील ि"ाक्षकांच्या व्यवसाय समाधानावर स्वःप्रतिष्ठाचा प्रभाव.या विषयावर सं"ाोधन केले आहे. जाफर, एन., मुबा"ाीर, टी. तारिक, एस. आणि त्यांचे सहकारी (२०१४). सार्वजनिक आणि खाजगी शाळांमधील पुरुष व स्त्री ि"ाक्षकांमधील स्वःप्रतिष्ठा आणि व्यवसाय समाधान. या विषयावर सं"ाोधन केले आहे.

संबंधित साहित्याचे सिंहावलोकन केल्यानंतर सं"ाोधकाचे असे लक्षात आले की,माध्यमिक शाळेतील ि"ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती आणि स्वःप्रतिष्ठा यांच्यातील सहसंबंधाचा अभ्यास. कोणत्याही ठिकाणी झालेला नाही. म्हणूनच अ"ाा प्रकाराच्या सं"ाोधन अभ्यासाची गरज होती.

समस्या विधान

माध्यमिक शाळेतील ि"ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती आणि स्वःप्रतिष्ठा यांच्यातील सहसंबंधाचा अभ्यास.

संशोधन चलांच्या कार्यकारी व्याख्या

❖ *व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती*

ि”ाक्षकांचे व्यावसायिक उत्तरदायित्वात ि”ाक्षकांनी आपल्या कर्तव्याची जाणीव करुन घेण्यासाठी, कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी, प्रभावी अध्यापन, सं”ोधन, सह”ालेय उपक्रमांचे आयोजन, नीतीमत्ता आणि नैतिक मूल्ये, संसाधनांचा सर्वोकृष्ठ वापर, परीक्षा व मूल्यमापन ह्या विषयातील ि”ाक्षकांचे वचनबद्धतेचा व अभ्यासाचे संच होय.

❖ *स्व:प्रतिष्ठा*

प्रस्तुत अभ्यासात रो”ानबर्गच्या व्याख्येचा समावे”ा केला असून त्यांच्या मते, ि”ाक्षकांची मूल्यांची जाणीव, स्व मूल्यांचे भान, मूल्यांचा आदर ठेवण्याची किंवा स्वतः प्रती स्वीकार करण्याच्या त्यांच्या मर्यादांचा विचार केला आहे.

संशोधनाचे ध्येय

प्रस्तुत सं”ोधनाचे मुख्य ध्येय बृहन्मुंबईतील महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक परीक्षा मंडळाच्या (एस. एस. सी.)माध्यमिक शाळेतील ि”ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती आणि स्व:प्रतिष्ठा यांच्यातील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे हे आहे.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये

माध्यमिक शाळेतील ि”ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती आणि स्व:प्रतिष्ठा यांच्यातील सहसंबंध पडताळणे.

अ)लिंग– स्त्री ि”ाक्षिका व पुरुष ि”ाक्षक

ब)अनुदे”ान माध्यम – मराठी व इंग्रजी

संशोधनाची शून्य परिकल्पना

माध्यमिक शाळेतील ि”ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती आणि स्व:प्रतिष्ठा यांच्यात लक्षणीय सहसंबंध नाही.

अ)लिंग– स्त्री ि”ाक्षिका व पुरुष ि”ाक्षक

ब)अनुदे”ान माध्यम – मराठी व इंग्रजी

संशोधनाची पद्धती

प्रस्तुत सं”ोधनात सं”ोधकाने वर्णनात्मक सं”ोधन पद्धतीतील सहसंबंधात्मक सं”ोधन पद्धतीचा वापर केला आहे.

संशोधनाचा नमुना

प्रस्तुत सं”ोधनात बृहन्मुंबईतील महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक परीक्षा मंडळा”ाी (एस. एस. सी.) संलग्न मराठी व इंग्रजी माध्यमांच्या शाळांतील ५२५ ि”ाक्षकांचा समावे”ा करण्यात आला आहे. प्रस्तुत सं”ोधनात नमुना निवडीसाठी त्रिस्तरीय नमुना निवड तंत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

संशोधनाची साधने

१) वैयक्तिक माहिती पत्रक

ि”ाक्षकाचे संपूर्ण नाव, शाळेचे नाव, लिंग, शाळेचा प्रकार, अनुदे”ानाचे माध्यम, शाळेचा दर्जा आणि अध्यापनाचा अनुभव इत्यादी विषयी माहिती मिळविण्यायाठी वैयक्तिक माहिती पत्रक देण्यात आले होते. तसेच मापन श्रेणी भरण्यासंदर्भात सूचना दिल्या होत्या.

२) शिक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती मापन श्रेणी

माध्यमिक शाळेतील f"k{kकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती अभ्यासण्यासाठी सं"ाोधकाने स्वतः व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती मापन श्रेणी तयार करुन साधन म्हणून वापरले आहे. सदर व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती मापन श्रेणी या साधनाची वि"वसनीयता क्रोनबॅच अल्फा आणि स्पिल्ट हाफ कोरिले"ान या पद्धतीचा वापर करुन काढण्यात आली आहे. व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती मापन श्रेणीच्या क्रोनबॅच अल्फा आणि स्पिल्ट हाफ कोरिले"ान या पद्धतीतील वि"वसनीयता अनुक्रमे ०.९२ आणि ०.८७ अ"ाी आहे.

३)स्वःप्रतिष्ठा

स्वःप्रतिष्ठा अभ्यासण्यासाठी रो"ानबर्ग, एम.(RSES) यांची स्वःप्रतिष्ठा मापन श्रेणी या साधनांचा वापर करण्यात आला आहे.घाटोळे, के. यांची स्वःप्रतिष्ठामापन श्रेणी इंग्रजी भाषेत असून तिचे मराठीत अनुवादीत करुन वापरली आहे. स्वःप्रतिष्ठा मापन श्रेणी या साधनाची वि"वसनीयता क्रोनबॅच अल्फा आणि स्पिल्ट हाफ कोरिले"ान या पद्धतीचा वापर करुन काढण्यात आली आहे. स्वःप्रतिष्ठा मापन श्रेणीच्या क्रोनबॅच अल्फा आणि स्पिल्ट हाफ कोरिले"ान या पद्धतीतील वि"वसनीयता अनुक्रमे ०.८५ आणि ०.८१अ"ाी आहे.

संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा

प्रस्तुत सं"ाोधनासाठी संख्यात्मक सं"ाोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आलेला आहे. सं"ाोधन अभ्यासासाठी बृहन्मुंबईतील महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक परीक्षा मंडळा"ाी (एस. एस. सी.) संलग्न मराठी व इंग्रजी माध्यमांच्या अनुदानित व विना अनुदानित माध्यमिक शाळांतील f"k{kकांपुरते मर्यादित आहे. मराठी व इंग्रजी माध्यमाच्या शाळां व्यतिरिक्त हिंदी, गुजराती ऊर्दू वा इतर माध्यमांचा समावे"ा करण्यात आलेला नाही.सं"ाोधकाने सं"ाोधनासाठी केवळ माध्यमिक शाळांतील f"k{kकांचा समावे"ा केला असून पूर्व प्राथमिक, प्राथमिक, उच्च माध्यमिक स्तर तसेच महाविद्यालयीन स्तरावरील f"k{kकांचा सहभाग घेतलेला नाही.प्रस्तुत सं"ाोधन अभ्यासात केवळ महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक परीक्षा मंडळ अर्थात एस.एस.सी. बोर्डा"ाी संलग्न असणाऱ्या माध्यमिक शाळाच समाविष्ट आहेत. या व्यतिरिक्त आयबी, आयसीएसई, सीबीएसई इत्यादी बोर्डाचा समावे"ा नाही. प्रस्तुत सं"ाोधन अभ्यासासाठी बृहन्मुंबईतील माध्यमिक शाळा निवडण्यात आल्या आहेत या व्यतिरिक्त नवी मुंबई, ठाणे जिल्हा वा इतर कुठल्याही क्षेत्रातील, राज्यातील शाळांचा समावे"ा नाही.सदर सं"ाोधन व्यावसायिक उत्तरदायित्व आणि स्वःप्रतिष्ठाया चलांचा समावे"ा असून वर्णनात्मक सं"ाोधन पद्धतीचा उपयोग केलेला आहे.

माहिती विश्लेषणाची तंत्रे

प्रस्तुत सं"ाोधनात अनुमानात्मक वि"लेषणासाठी 'सहसंबंध गुणक' (r) या सांख्यिकीय तंत्राचा वापर करण्यात आला आहे.

परिकल्पना विश्लेषण

माध्यमिक शाळेतील f"k{kकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती आणि स्वःप्रतिष्ठा यांच्यात लक्षणीय सहसंबंध नाही. अ) लिंगभेद– स्त्री f"kf{kका व पुरुष f"k{kक ब)अनुदे"ानाचे माध्यम – मराठी व इंग्रजी.

प्रस्तुत सं"ाोधन परिकल्पनेच्या परीक्षणासाठी 'सहसंबंध गुणक' (r) या सांख्यिकीय तंत्राचा वापर करण्यात आला आहे. खालील सारणी माध्यमिक शाळेतील f"k{kकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती आणि स्वःप्रतिष्ठा यांच्या प्राप्तांकातील सहसंबंधाची लिंगभेद व अनुदे"ान माध्यम यानुसार सांख्यिकी द"ार्विते.

सारणी १
शिक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्तीचा आणि त्यांची स्व:प्रतिष्ठा यांच्या प्राप्तांकांची लिंगभेद आणि अनुदेशन माध्यमानुसार सहसंबंधाची सारणी

प्रकार (T)	गट (G)	नमुना (N)	स्वाधी मात्रा (Df)	सारणी मूल्य		प्राप्त 'r' मूल्य	सार्थकता स्तर (LOS)	प्रसरण $r^2 \times$१००
				०.०५	०.०१			
लिंगभेद	स्त्री	३३९	३३७	०.११३	०.१४८	०.४२	०.०१	१७.६४
	पुरूष	१८६	१८४	०.१३८	०.१८१	०.४१	०.०१	१६.८१
अनुदे”ान माध्यम	इंग्रजी	२८९	२८७	०.११३	०.१४८	०.४५	०.०१	२०.२५
	मराठी	२३६	२३४	०.१३८	०.१८१	०.३९	०.०१	१५.२१

अर्थनिर्वचन आणि निष्कर्ष

सारणी क्र. १नुसार असे दिसून येते की, मिळालेल्या 'r' मूल्यावरून सर्व गटांतील माध्यमिक शाळेतील ि”ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्तीचा आणि त्यांची स्व:प्रतिष्ठा यांच्या दरम्यान सकारात्मक सहसंबंध आहे.

यावरून असे म्हणता येईल की, माध्यमिक शाळेतील ि”ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्तीचा आणि त्यांची स्व:प्रतिष्ठा यांच्यात धनात्मक लक्षणीय सहसंबंध आहे. म्हणून शून्य परिकल्पना त्याज्य ठरली आहे.

यावरुन असा निष्कर्ष काढता येईल की, माध्यमिक शाळेतील ि”ाक्षकांची लिंगभेद आणि अनुदे”ान माध्यमांच्या आधारावर व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्तीचा आणि त्यांची स्व:प्रतिष्ठा यांच्यात सहसंबंध आहे. माध्यमिक शाळेच्या ि”ाक्षकांचे संघटनात्मक उत्तरदायित्व, कायदेविषयक उत्तरदायित्व, नैतिक उत्तरदायित्व, कार्यात्मक उत्तरदायित्व आणि आर्थिक उत्तरदायित्वाच्या बाबतीत व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्ती चांगली असेल तर ि”ाक्षकांची स्व:प्रतिष्ठा मिळेल.

माध्यमिक शाळेतील ि”ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्तीचा आणि त्यांची स्व:प्रतिष्ठा यांच्यातील सहसंबंध गुणक सर्व गटांतील मध्यम प्रतीचा सहसंबंध आहे.

चर्चा

प्रस्तुत सं”ाोधनाच्या निष्कर्षातून असे आढळून आले आहे की,माध्यमिक शाळेतील ि”ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्तीचा आणि स्व:प्रतिष्ठा यांच्यातील अ) लिंग– स्त्री ि”ाक्षिका व पुरुष ि”ाक्षक आणि ब)अनुदे”ान माध्यम – मराठी व इंग्रजी यानुसार लक्षणीय सहसंबंध आहे. त्यामुळे शून्य परिकल्पना फेटाळवी लागेल. माध्यमिक शाळेतील ि”ाक्षकांची व्यावसायिक उत्तरदायित्वाप्रतीची अभिवृत्तीचा आणि स्व:प्रतिष्ठा यांच्यात धनात्मक स्वरुपाचे सहसंबंध असल्याचे आढळून आले आहे. याचाच अर्थ असा की, ि”ाक्षकाकडून व्यावसायिक उत्तरदायित्व योग्य प्रमाणात निभवले गेल्यास त्यांच्या स्व:प्रतिष्ठा उंचावते. कदाचित, ि”ाक्षक त्यांच्या क्षमतांचा परिपूर्ण वापर करुन अध्ययन अध्यापनात झोकून देऊन कार्य करत असतील. स्व मूल्यमापन करुन विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीसाठी सातत्याने प्रयत्न करत असतील. पारंपारिक अध्यापन पद्धतीपेक्षा आधुनिक सुविधांचा, तंत्रज्ञानाचा, आंतरजाळाचा वापर करत असावेत. सामाजिक कार्यात सहभागी होत असतील, ि”ाक्षण प्रक्रिया य”ास्वी करण्यासाठी कुठल्याही एका ि”ाक्षकाचे काम नाही त्यामुळे ि”ाक्षक, मुख्याध्यापक, पर्यवेक्षक आणि ि”ाक्षकेतर कर्मचारी हे वैयक्तिक अथवा सामुहिकरित्या प्रोत्साहित होऊन य”ा संपादन करण्यासाठी प्रयत्न करत असावेत. योग्य वा अयोग्य ओळखून कार्य पार पाडत असावेत. शालेय व सह”ाालेय उपक्रमांचे आयोजन करुन विद्यार्थ्यांच्या विकासासाठी प्रयत्न केले जात असतील त्याचबरोबर समाजातील लोकांचा सहभाग वाढवत असावेत. याचा अर्थ असा की, ि”ाक्षक आपले व्यवसायिक उत्तरदायित्व योग्य प्रकारे पार पाडत असावेत आणि त्यातून त्यांना आपली स्व:प्रतिष्ठा उंचावत असावीत.

अर्ल (२००२) यांच्या मते, "ाालेय स्तरावर ि"ाक्षकांसाठी सर्वात महत्त्वाचे उत्तरदायित्व पालक आणि विद्यार्थ्यांसंबंधी असते म्हणूनच ि"ाक्षक प्रथमतः त्यांच्या विद्यार्थ्यांना जबाबदार असतो असे म्हटले आहे. उत्तरदायित्वाचे धोरण ि"ाक्षकांसाठी बऱ्याच सकारात्मक परिणामां"ाी संबंधित असून ज्यात सुधारित कार्याची स्थिती आणि अपेक्षांची स्पष्टता समाविष्ठ आहेत (ग्रीसम, कलोग्राइड आणि लोएब, २०१४). व्हाइटकर (१९९८:१०६) असे सांगतात की, उत्तरदायित्वाचे तत्त्वे आपल्या मनापासून कधीच दूर जाता कामा नये आणि शाळेसंबंधीची माहिती आणि त्याचे स्पष्टीकरणासाठी लोकां"ाी संवाद सादण्याची आमची जबाबदारी स्पष्ट असणे आव"यक आहे. मान्योती, पी. आणि त्यांचे सहकारी (२००६: ४२८)उत्तरदायित्वाचा उल्लेख ''विद्यार्थ्यांना जबाबदारीने सराव आणि प्रतिसाद'' देणे म्हणून करतात. ि"ाक्षकांनी त्यांच्या विद्यार्थ्यांबद्दल पूर्णपणे जागरुक राहणे आणि त्यांना प्रतिसाद देणे आव"यक असल्याचे म्हटले आहे. ज्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या ज्ञान संपादन आणि व्यक्तिमत्व विकासास हातभर लागेल.

रामकृ'ण (२०१७) यांनी आयोजित केलेल्या सं"ाोधन अभ्यासात त्यांना ि"ाक्षकांची परिणामकारकता, स्वःप्रतिष्ठा, व्यवसाय समाधान आणि डिजीटल क्षमता यामध्ये सकारात्मक सहसंबंध आढळून आले आहे. मोजुमदार, ए. ए. (२०१२), यांनी बांगलादे"ातील खाजगी विद्यापीठामधील ि"ाक्षकांचे व्यवसाय समाधानातील आ"ाावाद आणि स्वःप्रतिष्ठेची भूमिका या विषयावर अभ्यास केला असून त्यांना व्यवसाय समाधानातील आ"ाावाद आणि स्वःप्रतिष्ठेची भूमिका यामध्ये यथार्थ सहसंबंध आढळून आले. सारडा, ए. (२०१७), यांना ि"ाक्षकांचे व्यवसाय कार्यमान आणि स्वःप्रतिष्ठा यामध्ये परस्पर सहसंबंध दिसून आले आहे. या सं"ाोधन अभ्यासात अधिकाऱ्यांनी कर्मचाऱ्यांचे समर्थन करुन कर्मचाऱ्यांचे व्यवसाय कार्यमान सुधारु शकतात तसेच आत्मवि"वास वाढवू शकतात. अ"ाा प्रकारे व्यवसायात य"ा मिळविता येईल असे नमूद केले आहे.हारुन, एस.(२०१७).यांना त्यांच्या सं"ाोधनात असे दिसून आले की, भावनिक बुद्धिमत्ता आणि त्याचे उपघटक स्वस्थ्य, सामाजिकता तसेचस्वःप्रतिष्ठा आणि स्व कार्यक्षमता यामध्ये सकारात्मक परस्पर सहसंबंध आढळला तर काही इतर उपघटक जसे स्व नियंत्रण व भावनिकता आणि स्व कार्यक्षमता यामध्ये सहसंबंध आढळला नाही.स्टीवर्ट, के. डी.(२०१५).यांना आपल्या सं"ाोधनात शालेय वातावरण आणि स्वःप्रतिष्ठा यांच्यात मध्यम प्रतीचा सहसंबंध आढळून आला आहे तर शालेय वातावरणाचे उपघटक अध्ययन अध्याापन आणि स्वःप्रतिष्ठा यांच्यात सहसंबंध आढळून आला आहे. त्यांनी शालेय वातावरणाच्या घटकांमध्ये सुधारणा करण्यासाठी सकारत्मक सांघिकता आणि सहाय्यक कार्यक्रम सामाविष्ट करण्याचे सुचविले आहे.

संदर्भसूची

1. Mondal, p., & Roy, R. (2013). Professional ethics and accountability of Teaching. Review of Research. 1-4.
2. Sumamol, N S.(2014), “Developing certain strategies for better teacher accountability and reflective teaching among secondary school teachers in Kerala.”Retrieved from: www.shodhganga.com
3. Singh, Neelam(2005), A comparative study of accountability of teachers working in secondary schools of Allahabad district.
4. Ebrahim Samipour Giri, Mohammad hasan Mohsen nasab, &Sajjad Samipour(2014), “Public Accountability and Job Satisfaction; A case study in Iran.”
International Journal of Business and Behavioural Sciences Vol. 4, No.4; April 2014, Ebrahim.samipour@gmail.com.
5. Attarwala,P.(2015), A Study of Teachers’ Accountability in Relation to Teachers Professionalism of Primary Schools of Kadi. Parul Attarwala [Subject: Education] International Journal of Research in Humanities & Soc. Sciences [I.F. = 0.564] Vol. 3, Issue: 8, Aug.-Sept.:2015 ISSN:(P) 2347-5404 ISSN:(O)2320 771X Retrieved from,
6. Thoms, Peg; Dose, Jennifer J.; Scott, Kimberly S. (2002)8, “Relationships between Accountability, Job Satisfaction, and Trust.” Department of Education Institute of Education

Statistics Human Resource Development Quarterly, v13n3p307-23Fall2002. Retrieved from : http://eric.ed.gov/?q=relationship+between+job+satisfaction+and+self+esteem&pg=13&id=EJ654960

7. Keerti Vibha (2011), "A study of Spiritual Intelligence of the Pre-Service Teachers at the Secondary Stage in relation to Self Esteem and Emotional Maturity" i-manager's Journal on Educational Psychology, Vol. 5l No. 2 l August - October 2011
8. Vishalakshi, K. K.(2013),Teacher effectiveness emotional intelligence and self esteem of secondary school teachers a correlational study.
9. Ramkrishna (2017), Teacher effectiveness in relation to self esteem, job satisfaction and digital competence.
10. Kaur, Sukhpal (2012), A study of well being of elementary school teachers in relation to emotional intelligence, stress and self-esteem.
11. Esther K. Mocheche, Joseph Bosire, Pamela Raburu(2017), Influence of Self-Esteem on Job Satisfaction of Secondary School Teachers in Kenya. International Journal of Advanced and Multidisciplinary Social Science 2017, 3(2): 29-39 DOI: 10.5923/j.jamss.20170302.01.
12. Nida Zafar, Tahira Mubashir, Shahrukh Tariq, Sana Masood Fatima Kazmi, Hafsa Zaman & Anum Zahid(2014),Self-Esteem and Job Satisfaction in Male and Female Teachers in Public and Private Schools. Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology 2014, Vol. 12, No.1, 46-50.
13. Earl, L. (2002) Accountability: where do teachers fit? Occasional paper no 74. Victoria: Incorporated Association of Registered Teachers of Victoria.
(https://pdfs.semanticscholar.org/27eb/53ea54b39c567a8f8aa78eb9bf3b7e581db5.pdf)
14. Grissom, J. A., Kalogrides, D., & Loeb, S. (2014). Using student test scores to measure principal performance. *Educational Evaluation and PolicyAnalysis.*doi:10.3102/0162373714523831 Whitaker P 1998. Managing Schools. Oxford: Butterworth-Heinemann
15. Monyati P, Steyn T, Kamper G 2006. Teacher perceptions of the effectiveness of teacher appraisal in Botswana. South African Journal of Education, 26(3): 427 – 441.
16. Mozumdar Arifa Ahmed(2012), The Role of Self-esteem and Optimism in Job Satisfaction among Teachers of Private Universities in Bangladesh. Asian Business Review, Volume 1, Issue 1, September 2012.
17. Sarda Ansaripour(2017),The Role of Job Performance on Career Success and Self-esteem of Staff. ournal of Clinical and Diagnostic Research. 2017 Oct, Vol-11(10):
18. Harun Şahin(2017), "Emotional intelligence and self-esteem as predictors of teacher self-efficacy" Educational Research and Reviews, Vol. 12(22), pp. 1107-1111, 23 November, 2017..
19. Stewart, Kelsey D., (2015). The Elementary School Climate and Teacher Self-Esteem: A Study of Potential Relationship.